

Gulyás Attila

a ZMNE doktorandusza

Halálbüntetés Magyarországon

A cikk rövid összefoglalója a magyarországi Büntető Törvénykönyvek fejlődésének a halálbüntetés tekintetében. Áttekinti a halálbüntetést, mint legsúlyosabb büntetési tétel megítélésének a változásait a jogfejlődés különböző lépésiben. Felsorakoztatja a büntetés mellett és ellen szóló tudományos-jogi érveket.

This paper is a short summary of Hungarian penalty law's development in aspect of the death penalty. Adjudication of death penalty as the most austere punishment in the advancement of legal era. The article is lining up some valuable settlements pros and cons of capital punishment and legal arguments.

A halálbüntetés a legsúlyosabb, az élet elvételét eredményező büntetőjogi jogkövetkezmény, egyúttal a legrégebb büntetések közé tartozik. Hammurapi óbabilóniai uralkodó (i.e.1792-1750) törvényei említik elsőként a halállal fenyegetést. A Lex Talionis, a szemet szemért, fogat fogért elve az Ótestamentumból került át a római jogba és a keresztény igazságszolgáltatásba is. Az ókori és a középkori büntetési rendszerek egyik legmarkánsabb vonása, a halálbüntetés igen gyakori és sokszor kegyetlen végrehajtási formákban történő előírása és alkalmazása uralta ezt a történelmi kort. A jelzett időszakban ugyanis a halálbüntetés a legtöbb bűncselekmény rendes büntetése volt. Ezekben korszakokban az emberi életnek nem volt nagy értéke. Az emberek korai tömeges halálával lehetett számolni a mindennapi életben is. Az uralkodó vallásos szemlélet hatására, amely mélyen átjárta a hétköznapi élet részleteit is, a középkor embere számára nem a múlandó földi dicsőség, hanem a földöntúli világ kapott egyértelmű jelentőséget.

A halálbüntetés megítélésének változásai a jogfejlődés tükrében

Az elsők között foglalt állást a halálbüntetés igazságtalansága, túlzottan gyakori alkalmazása ellen Thomas Moore (Morus Tamás) az Utópia c. főművében (1516). Azonban csak a XVIII. századi felvilágosodás időszakában, a büntetőjog nagy átalakulási korszakában jött létre az a mozgalom, amely a halálbüntetés megszüntetését tűzte zászlajára. Kiváltképp Beccaria „Büntett és büntetés” (1764) c. korszakos műve volt döntő hatású, amelyben a szerző kifejti, hogy a halálbüntetés „sem nem célszerű, sem nem szükséges.” Ezen általános tétele alól két esetben enged kivételt: egyrészt a nemzet biztonsága szempontjából, másrészt másoknak a bűncselekmények elkövetésétől való visszatartása végett lehet indokolt a halálbüntetés

Az abolicionista¹ mozgalom eredményének, elsősorban Beccaria érdemének tulajdonítható, hogy először Toscana uralkodója, a későbbi II. Lipót 1786-ban - de facto már 1765-ben - eltörölte a halálbüntetést. Testvére, a későbbi II. József egy évvel később,

¹ Abolicionista mozgalom: a halálbüntetés eltörlését szorgalmazó polgári kezdeményezés.

nem utolsó sorban Joseph Sonnenfels² tanításának hatására, az 1787. évi büntető törvényben szintén kiiktatta a halálbüntetést és helyébe – nem feltétlenül humanitárius megfontolásokból – a hajóvontatást léptette. A legsúlyosabb büntetést azonban csak hamar visszaállították, Ausztriában például 1795-től kezdődően. Az abolicionista törekvések igazi sikere valójában abban rejlett, hogy a halálbüntetés XIX. század elejétől a rendesből kivételes büntetéssé fokozódott le, majd több állam büntetés megszüntetése mellett döntött. A halálbüntetésnek az európai jogrendszerekből való eltűnése azonban fokozatosan, jelentős kitérőkön keresztül valósul meg.

A halálbüntetés hazai alakulását, megítélését illetően kiemelendő Szemere Bertalan, aki a már 1841-ben megjelent és Akadémiai-díjjal jutalmazott pályamunkájában írta, hogy a halálbüntetés „anakronizmus korunkban” s helyette az „örökfogságot” (az életfogytiglani szabadságvesztést) javasolta, amelynek végrehajtására szolgáló „javító házakban ... a megjavulás lehető, a kiszökés pedig lehetetlen s hallatlan legyen”. Igen fontos előremutató megállapítása az is, hogy „a személyt s vagyont érdeklő bűnök között vonal húzassék, s ez utóbbiak halállal ne sújtassanak”. Az 1843. évi büntetőjogi javaslat ugyancsak a halálbüntetés abolíciója mellett foglalt állást. Bár ez a bátor és igen haladó kezdeményezés sikertelen maradt hazánkban, a XIX. század második felében számos európai állam követésre méltónak találta.

A Csemegi-kódex igen szűk körre szorította a halálbüntetést, béke idején csak a király személye elleni felségsértés és a gyilkosság büntetése engedte alkalmazni. A Kódex hatálybalépését követő időszakban a magyar bíróságok halálbüntetést alig, sőt az 1896-1899 közötti években egyáltalán nem alkalmaztak. Az 1890-es években a kivégzések száma elenyésző volt, a halálra ítélték nagyrésze pedig kegyelemben részesült.

Az első világháború során, 1915-ben a halállal büntetendő deliktumok sora a hadviselés érdekei elleni visszaélések legsúlyosabb eseteivel bővült, amelyek további szaporodása figyelhető meg még inkább a világháborút követő kezdeti korszakban. A halálbüntetés tényleges alkalmazása is emelkedő tendenciát mutatott, azonban az 1923-tól 1941-ig terjedő időszakban e főbüntetési nem alkalmazása csekély mértékű volt. (A kiszabások évi átlaga a kettőt sem érte el).

A második világháborút követően a háborús és néPELLenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásával, az új társadalmi, politikai, gazdasági rendszer védelemével összefüggésben megnőtt a halállal fenyegetett deliktumok száma. Az előírt halálbüntetéseket az 1945-től működő népbíróság, a katonai bíróságok, a rögtönítélő bíróságok, illetve az 1957 elején újra bevezetett népbírósági külön tanácsok alkalmazták. 1945 utáni jogfejlődésünk első időszakában a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét messze kiterjesztették, és így nem csupán az élet védelmét szolgáló bűncselekmények miatt, hanem politikai, gazdasági, sőt a tulajdon elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben is kiszabtak halálbüntetést. Különösen nagy arányban alkalmazták ezt a büntetést a koncepciós perekben, majd az 1956-ot követő megtorlás időszakában.

Az 1961. évi Büntető Törvénykönyvben a halálbüntetés alkalmazására 28 rendelkezés adott lehetőséget, közöttük 12 a katonai büntettek körében. A miniszteri indoklás a halálbüntetés fenntartásának szüksége mellett azonban leszögezi: „A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okokból a halálbüntetés ellen száll síkra”.

² Joseph Sonnenfels, német író, jogász (1732-1817).

Az 1971. évi 28. sz. tvr. szűkítette a halállal sújtott büntettek körét, ugyanis mellőzte a halálbüntetést a vagyoni elleni deliktumoknál, valamint a közveszély-okozás minősített eseténél. Viszont új - halállal fenyegetett - tényállás lett a légi jármű jogellenes hatalomba kerítésének a minősített esete. Az 1978. évi Büntető Törvénykönyv³ (Btk.) eredeti szabályozásában a halálbüntetés mindig vagylagos és kivételes jellegű főbüntetésként szerepelt. A törvény halálbüntetéssel is minősített az állam elleni büntettek közül nyolc törvényi tényállást; a katonai bűncselekmények körében tizenegy büntetési változatot; a béke elleni és a háborús bűncselekmények közül négy törvényi esetet; az egyéb köztörvényes cselekmények közül, pedig három büntetést. Tehát összesen 26 bűncselekményi tényállásnál fordult elő a Btk.-ban vagylagos büntetésként a halállal fenyegetés.

Ezen kívül még külön jogszabály is halálbüntetést rendelt alkalmazni Btk.165.§-ára tekintettel az egyéb háborús büntetésekre. Kivételesen került sor a gyakorlatban a halálbüntetés kiszabására és így a végrehajtására is. Az 1990-ben történt eltörlését megelőző 25 évben az alkalmazása jelentősen csökkent. Az 1960-as években az évenkénti átlagos alkalmazás megközelítette a nyolcat. Az 1970-es években 6 és 1 volt a két szélső szám, és ebben az évtizedben az évenkénti átlagos halálbüntetés-kiszabás három volt. Az 1980 és 1989 közötti időszakban a halálbüntetések kiszabásának száma 5 és 1 között alakult, és ebben az évtizedben az alkalmazás gyakorisága az előző évtized átlagával azonos, azaz három. A polgári bíróságok halálos ítéletet szándékos emberölés minősített esetei miatt alkalmaztak az utóbbi évtizedekben, a kiszabott halálbüntetéseket végre is hajtották. Az utolsó kivégzés hazánkban 1988 júliusában volt.

Ez ideig viszont a legtöbb európai ország csatlakozott és aláírta azt az Emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló 1950-ben született római egyezményt, (ET) amelyhez a 6. számú kiegészítő jegyzőkönyvét csatolták, a halálbüntetés tilalmáról. Az aláíró országok 1983. április 28-án arra vállaltak kötelezettséget, hogy békeidőre vonatkozóan eltörlik, illetve nem állítják vissza a halálbüntetést. A jegyzőkönyv 1985. március 1-jén lépett hatályba. E jegyzőkönyvet ratifikáló államok száma 1996 végéig 24-re emelkedett. Hazánk az Európai Emberi Jogi Egyezményt a kiegészítő jegyzőkönyvekkel együtt az 1993. évi XXXI. törvénnyel fogadta el és hirdette ki. Az 1995. évi II. törvénnyel pedig az ENSZ Egyezségokmányának a halálbüntetés eltörlésére vonatkozó második fakultatív jegyzőkönyvének a kihirdetése történt meg.

A halálbüntetés szükségességéről folytatott vita

A halálbüntetés létjogosultsága és célszerűsége körüli vita a mai napig nem jutott nyugvópontra. A halálbüntetés híveinek érvelése szerint az állam büntetési jogosultsága egyértelműen kiterjed az élet elvételére. Hiszen az állam még az egyént is feljogosítja arra, hogy az emberi élet ellen irányuló támadással szemben a támadó életének kioltásával védekezzen. Ha az egyénnek ez a joga vitathatatlan, akkor a társadalomnak miért ne lenne joga ugyanúgy védekeznie? A halálbüntetés tehát nélkülözhetetlen a társadalom védelméhez, de szükséges a közvélemény, a társadalmi igazságérzet megnyugtatóhoz is. Továbbá a halálbüntetés elrettentő, visszatartó hatású és a legveszélyesebb büntetések ellen ilyen büntetéssel lehet a legbiztosabban védekezni. Nem tekinthető feltétlenül antihumánus büntetésnek sem, mivel a veszélyes

³ 1978. évi IV. törvény

bűnelkövetőkre nincs más választás: vagy a szenvedés nélküli megöletés, vagy a megöletés nélküli szenvedés (Tarde).

A halálbüntetés ellenzőinek fontosabb érvei a következők: az államnak nincs joga semmilyen címen az élet elvételére. A halálbüntetés a lex Talionis alkalmazása és így összeegyeztethetetlen a modern büntetési elvekkel, a humanizmussal. A legerősebb argumentum, hogy a halálbüntetés tévedés esetén (Justizmord) jóvátehetetlen és megváltoztathatatlan. Az igazságszolgáltatás történetében, így a mai modern korszakban is előfordulhat a tévedés, és az végzetessé válhat, míg a többi büntetés, hatásaiban mérsékelhető. További érv, hogy a halálbüntetésnek, vagy egyáltalán nincs, vagy csupán csekély az elrettentő, visszatartó hatása, illetve a halálbüntetés egyáltalán nem elrettentőbb, mint a hosszú időtartamú szabadságvesztés. A halálbüntetés és a szándékos emberölések számának alakulása között nem mutatható ki összefüggés. A halálbüntetés ugyanakkor a figyelmet rossz csatornába tereli, példát ad az embereknek a kegyetlenségre, jóllehet a figyelemnek a bűncselekmények megelőzésére és gyors felderítésére kell összpontosulnia. Nem szükséges, mert a társadalom védelme más büntetéssel – adott esetben az életfogytiglani szabadságvesztéssel – is megfelelően biztosítható.

A halálbüntetés eltörlését indokolja a jogállamiság gondolata is. Az állam a polgáraival szemben a büntető hatalmat csak civilizált mércéknek megfelelően és azok határai, korlátai között használhatja. A halálbüntetést pártoló népakarat pedig általában nem a tájékozott állampolgárok véleménye. A halálbüntetés problémáját általánosan, abszolút módon kívánó megoldással szemben a kérdést mindig azzal a történeti szituációval és az érintett állammal összefüggésben kell nézni, amelyben felvetődik. Továbbá e kérdéskört nem lehet érzelmi, indulati alapon megítélni, hanem kifejezetten racionális megközelítése indokolt. Így a halálbüntetést a büntetési célok összefüggésében kell mindenekelőtt vizsgálni. A halálbüntetés alkalmazására sor kerülhet megtorlásként vagy a speciális preventív hatás eszközeként az elkövető ártalmatlanná tételével, azonban e célkitűzések a modern humánus büntetőjog, a racionális kriminálpolitika elveivel nem egyeztethetők össze. A halálbüntetéssel a bűnelkövető megjavítása eleve kizárt.

Széles körben elfogadott álláspont viszont, hogy a halálbüntetés alkalmazását generálpreventív célok indokolják. Ez az indoklás az elítélttel szemben nem lehet soha meggyőző, de a társadalom számára is nehezen elfogadható az, hogy a büntettest azért kell halálra ítélni, hogy mások ebből okuljanak és tartsák tiszteletben az emberi életet. Továbbá a halálbüntetés elrettentő, visszatartó hatása nem bizonyított. A szinte kizárólag emberölési ügyekben kiszabott halálbüntetések a szándékos élet elleni bűnözés mutatóit az elmúlt három évtizedben lényegében változatlanul hagyták. A bűnözés okai tehát az élet elleni bűnözés területén más olyan tényezőkben keresendők, amelyek nem, vagy alig befolyásolhatók a halálbüntetés eszközével. E kritikai megjegyzések után érthető és helyeselhető az a nézet, hogy „a halálbüntetés békeidőben, kiegyensúlyozott társadalmi viszonyok között kriminálpolitikai szempontból célszerűtlen eszköz. A társadalom védelmét kielégítően biztosítja a hosszan tartó, adott esetben az életfogytiglani szabadságvesztés. Háború, illetve az állam biztonságát fenyegető veszély idején sajátos, csak erre a helyzetre irányadó büntetőjogi szabályozás érvényesülhet.”

Az emberi méltóságot megtagadó halálbüntetés hazai teljes vagy részleges abolíciója azonban kikerülhetetlen feladatként jelentkezett. Az elmúlt időszak gyakorlatában a halálbüntetés (kivégzés) alkalmazása jórészt a társadalom megnyugtatását szolgálta. E

kriminálpolitika inkább a közvéleményt kívánta kielégíteni abból a célból, hogy csökkentse a feszültségeket és megmutassa, hogy valami történik a társadalomban legsúlyosabb és legveszélyesebb bűnelkövetési formák tekintetében. A halálbüntetés eltörlésének az irányába tett fontos előrelépésként volt értékelhető viszont az 1989. évi XVI. törvény, melynek értelmében a halálbüntetés már nem lehet hazánkban a politikai leszámolás eszköze. Hatályos jogállami alkotmányunk is rögzíti ezt a követelményt:

„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.” (54. § (1) bek.)

1990 októberében a Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága határozatot hozott a halálbüntetés alkotmányellenességéről.⁴ Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, ezért megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét és megsemmisítette az ide kapcsolódó jogszabályi előírásokat.

Felhasznált irodalom

1. Dr. Varga Csaba: Joguralom és jogállam, Osiris Kiadó, 1995.
2. Sajó András: A „láthatatlan alkotmány” apró betűi: a magyar Alkotmánybíróság első 1200 napja, Jogtudományi közlöny, 1993/1-2.
3. Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon (1997)
4. Mezey Barna: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére. 1826-1892, Bp. Osiris kiadó
5. Dr. Vaskúti András, a Fővárosi Bíróság tanácselnök bírāja: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban - jogalkotási és jogalkalmazási kérdések; (a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 27.-i előadása)
6. 1949. évi XX. törvény, az Alkotmány
7. 23/1990. AB határozat a halálbüntetés eltörléséről
8. 1878. évi V. törvénycikk, a magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről

⁴ 23/1990. (X.31.) ABH